

schap is duidelijk; duidelijk is ook dat Noordmans een te originele denker is om zich met één van deze medestanders te laten identificeren. Dat laatste wordt nog eens bevestigd wanneer Wassenaar Noordmans' genuanceerde kritiek behandelt op andere theologische richtingen in het protestantisme van zijn tijd, zoals het Neocalvinisme en het Modernisme.

Wat nog niet is vermeld is dat Wassenaar aan het begin van het eerste en tweede deel een schets geeft van de religieuze en kerkelijke situatie die als achtergrond dient voor Noordmans' leven en werken. Ook moet nog vermeld worden dat ieder van de drie delen van dit boek wordt afgesloten met een 'Terugblik en Vooruitzicht'. Kort en bondig worden daarin de resultaten van het voorafgaande onderzoek samengevat; tevens worden hier een aantal noodzakelijke verbanden gelegd, soms wel erg summier, zoals aan het slot van deel III, met de latere ontwikkeling van Noordmans als (informeel) kerkleider en theoloog. Ik acht deze bladzijden daarom zo belangrijk omdat zij een compensatie vormen voor de complexiteit die je hier en daar tegenkomt in het doorlopend betoog. Deze complexiteit hangt samen met de zorgvuldige, gedetailleerde, bijna scrupuleuze manier waarop de auteur zijn verhaal documenteert. Het is vaak een opeenhoping van citaten waarnaar in niet minder dan 2594 voetnoten wordt verwezen: voor het verdere Noordmansonderzoek een ware goudmijn, voor de geïnteresseerde lezer niet zelden een moeras waarin men het spoor bijster raakt.

Wassenaar verduidelijkt Noordmans' standpunten dikwijls door ze af te zetten tegen die van opposanten of ze te vergelijken met die van verwante geesten. Dat procédé leidt soms tot welkome nuanceringen maar het kan ook de aandacht afleiden van de hoofdzak. Ter illustratie van dit laatste verwijs ik naar de bladzijden 394-395; het gaat daar over Noordmans' kritische beoordeling van het Neocalvinisme; op twintig regels tekst komen wij daar tien verschillende namen van theologen tegen.

Wassenaar sluit zijn boek af met een slotbeschouwing. Daarin komt hij samenvattend tot een typering van Noordmans als theoloog: hij is een gereformeerd theoloog, een hervormd theoloog, een confessioneel theoloog, een ethisch theoloog, een katholiek theoloog. De auteur voorziet ieder van deze karakteristieken terecht van aanhalingstekens; de Friese kerkvader laat zich in geen van deze rubrieken opsluiten; hij steekt er telkens weer bovenuit. Dan nog houd ik bij deze typering een vraag; deze luidt: is 'confessioneel' theoloog

niet gedateerd? En: is 'katholiek' theoloog niet geanticipeerd?

Tot slot: het ligt voor de hand dat Wassenaar na het moeizame aandragen van bouwstenen zijn arbeid bekroont met een echte, volledige biografie. Met deze dissertatie heeft hij in ieder geval ruimschoots bewezen daarvoor de aangewezen persoon te zijn.